

**INKOATIVNE I FINITIVNE
REČENICE U DJELIMA
ČAMILA SIJARIĆA**

UDK 811.163.43*

HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA

Filozofski fakultet, Sarajevo

Cilj našeg rada je da opišemo strukturno-semantičke konstrukcije inkoativnih i finitivnih rečenica u djelu Čamila Sijarića. U njima, razmještajem jezičkih jedinica, dolazi do isticanja sadržajnih elemenata, samim tim i do izazivanja estetskih impulsa.

Inkoativne i finitivne rečenice značajna su idejnoestetska čvorišta. One u totalitetu obezbjeđuju uvid u Sijarićevo književno djelo.

Književno djelo svakako je veoma složen znak. U njemu svaka komponenta ima parcijalno značenje, a ona se postepeno spajaju u cjelovit smisao djela.¹ Otuda je izrazito višeslojan ekspresivno-emocionalni utisak koji na čitaoca ostavlja umjetnički tekst. On zavisi od brojnih faktora, najviše od piščevog individualnog modela svijeta koji izrasta iz njegove stvaralačke igre riječima i njihovih pozicija koje zauzimaju u tekstu.

U tekstu postoje mjesta koja su po svojoj poziciji i po svojoj formi izuzetno značajna za njegovo razumijevanje. Riječ je o takozvanim jakim pozicijama teksta. Kad se radi o književnoumjetničkom tekstu, u njih se ubrajaju: naslovi, podnaslovi, moto, stilske figure i tropi, fraze, poslovice, izreke, citati, vlastita imena itd.

Jake pozicije teksta su i iskazi (rečenice) koje nalazimo u inicijalnoj i finalnoj poziciji veće ili manje književnoumjetničke (ili neke druge) strukturne cjeline.

Prvi utisak je da Sijarić priča najjednostavnijim oblicima, da rečenicu gradi po tipu jednostavnih sudova, da su površinske i dubinske sintagmatske strukture bliske jedna drugoj, da za njihovo razumijevanje nije potrebna nikakva transformacija gramatičkih jedinica, odnosno da se radi o jednostavnim rečeničnim spojevima.

¹ J. Mukaržovski, *Struktura, funkcija, znak, vrednost*, Nolit, Beograd, 1987, 210.

Međutim, nije baš tako. Prvo, ako se samo pogleda formalna struktura početnih i završnih rečenica, može se uočiti da je Sijarić radio mnogo više na efektima koji se jezičkim pojavama mogu postići nego što se to na prvi pogled čini. Uočava se da postoje određene zakonitosti, sa manjim odstupanjem, u oblikovanju priče. Po pravilu, početna rečenica je duga, završna kratka. Početne, duže rečenice su najčešće složene sintaksičke strukture, završne uglavnom to nisu. Ove prve su ili jednostruko, ili višestrukosložene. Pošto su duže rečenice prisutnije, zastupljenije su i višestrukosložene rečenične strukture. To znači da se Sijarić ne razlikuje od većine pisaca, jer je opće pravilo da su u pisanom jeziku višestrukosložene rečenice neuporedivo češće od jednostrukosloženih. A kada se služi jednostrukosloženim, onda su to one koje otvaraju mjesto drugima, tj. subordinirane. A od ovih, temporalne i lokalne, jer mu je sadržaj obavezno vezan za određeno mjesto i određeni prostor. Kad je vezani tekst u pitanju, početna se rečenica nadrečeničnog jedinstva, tzv. inkoativna, razlikuje od finitivne i strukturno i smislaono. Ona je autosemantična. Ima otvaračku ulogu. U njima se sreću brojne leksičke jedinice s inkoativnom semantikom.² A u prvoj rečenici uopće Sijarić zahvata puno detalja, završnom, samo jedan, onaj najbitniji. Sintagmatski oblici početnih iskaza prava su bujica živoga govora. Ipak, taj živi govor Sijarić glača, dotjeruje. Duga rečenica u opisu dugog puta od Akova do Pazara (*Raška zemlja Rascija*³), samom svojom dužinom konotira takvo značenje. Opis je detaljan, ali nije monoton. Sijarić angažuje više stilskih postupaka:

Put što iz doline Lima, od Akova, vodi u dolinu Raške najprije se penje uz brda što može više, zatim hitro prejahuje planinu Žilidar, a kasnije se, prav kao strijela, zabada u ravno Ugljansko polje – i nakon duga hoda kroz to polje od kojeg pješaka noge zabole, i još nekakvih polja i poljica, dolina i dolinica, navali dolje na rijeku Rašku i zajedno sa njom ponišani u Novi Pazar, pravo u čaršiju.

Put vodi, penje se, prejahuje, zabada, navali, ponišani. Glagoli u prenesenom značenju daju vrlo jasnu sliku. Prilozi: *zatim* i *kasnije* imaju samo za nijansu različito značenje, ali ono ovdje ima efekta, obilježava vremensku dimenziju, a prostorna se pokazuje dužinom hoda, *od kojeg noge zabole*, ali i poslije toga prostire se put, valja dalje preko *polja, poljica, dolina, dolinica*.

Ako bismo jednom riječju htjeli da kvalifikujemo Sijarićev jezik u početnim rečenicama, kao jakim pozicijama teksta, onda bismo rekli da se radi o čistoj pareziji. Njihovo osnovno obilježje jeste kataforičnost, tj. usmjerenost u pravcu razvoja teksta.

Teme koje nose ove rečenice raznovrsne su, zato ih nećemo ni grupisati po ovom osnovu. Ipak, najvećem broju ovih rečenica svojstveni su glagoli govorenja, pojašnjavanja, tvrđenja, pretpostavljanja, ali i antepozicirani glagoli zbivanja, događanja, koji su u funkciji predikata, često praćeni pojačano pragmatički usmjerenim adverbijalnim odredbama mjesta i vremena, kao: *Bio sam tada mlad; mladi carski oficir sa nišanima na ramenima. (Raška zemlja Rascija) – Bio se u kadiluk akovski, u svoje Žiliće, vratio iz Sarajeva Muftar (Naša snaha i mi momci*⁴) – *Bio sam prije*

² J. Silić, *Od rečenice do teksta*, SNL, Zagreb, 1984, 133.

³ Veselin Masleša, Sarajevo, 1979, u daljem tekstu *Raška*.

⁴ Veselin Masleša, Sarajevo, 1962, 71, u daljem tekstu *Naša snaha...*

kratkog vremena u Pazaru. (Zapisi o gradovima⁵) – Bio sam ovih dana u Pančevu. (Zapisi..., 4). Bio sam ovih dana u našem muzeju. (Zapisi..., 102) – Imali smo Selima. (Naša snaha..., 203) – U Pešteri ima selo Doliči. (Na putu putnici⁶) – Imaju mjesta o kojima gotovo ništa nema da se kaže. (Zapisi..., 190) – Imaju malih mjesta sa velikim imenom, sa velikom istorijom, sa velikom dušom. (Zapisi..., 126) – U čaršiji ima Mujo momče, štoto kuje. (Zapisi..., 84) – Imaju ovdje kraj Rudog i Lima jedna ploča. (Zapisi..., 23)

Inače u formiranju ovih iskaza, informativno autonoman pojam, subjekat, i predikat kao bazični rečenični segment, najčešće se proširuju. Preovlađuju iskazi sa više rečeničnih konstituenata.

Sijarićev sintaksički sistem početnih rečenica karakteriše se i bezličnim konstrukcijama, obezličanim rečenicama, u kojima je formalno odstranjen agens, koji u stvarnosti postoji, ali implicira kolektivnog izvršioca. Ovakvo bezlično izražavanje Sijarić koristi samo u *Zapisi o gradovima: Kažu – Hercegovina je takva zemlja da, gdje god kamen podigneš, pod njim ćeš naći istoriju...!* (58) Svoje misli Sijarić izriče tako kao da ih pripisuje drugom (sermocinacija).

Kad su rečenice u pitanju, na osnovu dva funktora koji su sintetički objedinjeni u glagolu prve rečenice, nominator predmeta sporazumijevanja i transpozitivni indikator, pomažu da se naslute ostali glagoli koji se ponavljaju. Održava se ustaljeni ritam, nema nikakvih ritmičkih pomjeranja.

Posebnu vrstu smisaonog ponavljanja, odnosno sintaksičku digresiju nalazimo u mnogim početnim rečenicama. Navest ćemo samo one najkarakterističnije, koje sadrže apoziciju: (...) *Đurađ Branković, gospodar od Rascije i Albanije(...)* (*Zelen prsten na vodi*⁷) – *Pred veče Ali Durgut, novi akovski muftija, uđe sa pratnjom u kasabu. (Ram-Bulja, 15)*

Sijarić ponavlja puno istih motivskih sadržaja, svaka ponovljena jedinica naglašava sadržaj što joj prethodi, takvo ponavljanje nijansira sadržaj, omogućeno je sinonimijom, leksičkom i gramatičkom: *Kad god sam prvi put dolazio u meni nepoznato mjesto, sem toliko da sam znao da postoji i da se zove tako i tako, imao sam osjećaj da me to mjesto – taj kraj, taj grad, odvodi na svoju stranu, na nešto što je izrazito njegovo, što samo njemu pripada, što je njegova slika i odlika – i što ga čini drugačijim od svih drugih mjesta i gradova, od svega što postoji i nepostoji – dođi vidi me!* (*Zapisi..., 130*)

Sijarić je u početnim rečenicama prosto nezaustavljiv. Čak i onda kada upotrijebi riječ koja supsumira mnoštvo sadržaja sama po sebi, Sijarić nastavlja, detaljno informiše šta zapravo ona znači: *Svuda je toga dana stizao moj stric: više kuće na brijeg da vidi ide li ko otkud, iza kuće gdje je, privezan za kolac, konj zobao zob, kod ognjišta gdje su žene kuhale hranu meni i njemu za put; stric je imao da me odvede do Novog Pazara – do kojeg nam je trebalo gotovo cio dan hoda, a tamo, u Novom Pazaru, da nađe nekog ko će me odvesti u Skoplje i upisati u školu, u*

⁵ Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1970, 32, u daljem tekstu *Zapisi...*

⁶ Grafički zavod, Titograd, 1970, 117, u daljem tekstu *Na putu...*

⁷ Svjetlost, Sarajevo, 1957, 141, u daljem tekstu *Zelen prsten...*

gimnaziju – u prvi razred, mene, seosko dijete, koje ništa drugo ne zna do da piše i računa. (Ram-Bulja, 125)

Ponavljjanje motivskih sadržaja, samim tim istorodnih sintaksičkih konstituenata, čini tekst egzaktnim: *U ljeto, u mjesecu sedmom, u julu, godine hiljadu četrinsto trideset i druge (...)* (*Zelen prsten...*, 141), podsjeća na kancelarijski stil. Ima i takvih rečenica koje ostavljaju utisak, uz brojna ponavljanja, kao da su preuzete iz nekog udžbenika. Sadrže sve elemente naučnog stila, ali takav stil Sijarić razgrađuje dodavanjem sadržaja koji se u takvoj kombinaciji i sa takvim sadržajem ne nalaze u naučnom stilu: *Bosnu i Hercegovinu, uz njene ostale ljepote, krase i bezbrojni stari gradovi, izgrađeni u srednjem vijeku ili kasnije, koji su za bosanske kraljeve, banove i feudalce predstavljali sigurnost i zaštitu, i koji su najčešće zidani u kanjonima rijeka, na strminama bregova, na visinama planina, ili na raskršćima puteva – kako bi se sa gradskih zidina motrilo dolje na drumove: kud ko prolazi i zbog čega prolazi, je li prijatelj ili neprijatelj.* (*Zapisi...*, 9) Dakle, u Sijarićevom tekstu, već na osnovu uvodnih rečenica, može se vidjeti da je Sijarić preuzimao modele karakteristične za druge funkcionalne stilove. Radi se o postupku preregistracije, odnosno o prisustvu elemenata različitih registara.

Unošenje elemenata drugih registara čini interesantnim Sijarićevo dijelo i za teoriju citatnosti. U početne rečenice često inkorporira stihove iz narodne poezije. Njima Sijarić evocira arhaični stil, konstruiše ih po uzoru na narodne pjesme: *Ko dođe u kraj koji se zove Kosovo, taj će duši – ako duše ima, taj će oku – ako oka ima, moći da pruži zadovoljstvo* (cijelu rečenicu ne navodimo jer je veoma duga), kasnije sa oponašanja prelazi na citiranje stihova, uvodnu rečenicu završava: *Nije babo potrošio blago na nadžake i na buzdovane...* (*Zapisi...*, 88). Unosi stihove kao gotove modele, parafrazira ih ili dopunjuje. Dopunskim komentarima postiže raznovrsne efekte, naprimjer humor: *Kulu gradim, a kamena nemam, a biće prije da nije imao para.* (*Zapisi...*, 307)

Sijarićevo djelo karakteriše jedno izrazito usmjerenje na sagovornika. Ova tzv. konotativna funkcija njegovog poetskog jezika ima svoj najčistiji gramatički oblik u vokativu: *O tamni plotovi oko kuće moga pradjeda, o vratnice sa one istočne i one zapadne strane doma, o teška crna vrano što svakog časa preskačeš sa krova na grane stare jabuke (...)* *o sjekiro što ravnomjerno udaraš(...)* *o glasovi tajanstveni ispod strehe (...)* *o svi mrtvi i živi (...)* *vraćam vam se (...)* (*Zelen prstem...*, 31)

Kod Sijarića je u početnim rečenicama jako prisutna težnja ka ponavljanju istih konstruktivnih modela, rečenica ili nekog sintaksičkog konstituenta:

Zanoga se visoko digla uz planinu – prve magle tu se savijaju, prve kiše tu se izručē, prvi snjegovi tu se zabijele. (*Zapisi...*, 61)

Sijarić je napisao veliki broj djela, međutim, nismo našli da se ponavlja, da ima dva apsolutno ista početka ili kraja. Samo se u priči *Snaha* po istom modelu strukturira dio rečenice koji je već, kao samostalna uvodna rečenica, naveden u priči *Talak*: *Mi smo u našem selu imali tako divnu snahu; imali smo tako divnu snahu...* (cijelu rečenicu ne navodimo zbog njene dužine), prema: *Mi smo u našem selu imali mnogo momaka.*

Druga je stvar kad jedno djelo, roman ili priču počinje i završava na isti ili sličan način. Radi se o estetski organizovanom strukturnom elementu stila književnog djela. Poput svih ponavljanja, i ovo "stvara osobitu, samo stihovima svojstvenu konstrukciju misli"⁸.

Sijarić ponavlja izvjesne sintaksičke sheme, sa velikim brojem ekvivalenata i na leksičkom i na gramatičkom planu, koje ispunjava istim misaonim materijalom, a samo dio tog materijala izostavlja ili djelimično modifikuje. Isti početak i kraj upotrijebio je Sijarić baš u priči o *Kozijoj ćupriji*, kojima kao i mostom oblikuje cjelinu, spaja i povezuje:

Ni o čemu nije ostalo toliko priča i legendi koliko o mostovima; najčešće priče ispričane su o njima – a najčešće o onima za koje se ne zna ko ih je gradio i kada; o onome što se ne zna – ljudi rado izmišljaju priče: stvaraju ih iznova ili nadodaju na već čuveno – tek da se priča; da nešto veliko kao što je most na vodi ne ostane bez priče o sebi (Zapisi..., 98), i na kraju:

Ni o čemu, kao o mostovima, nije ispričano toliko priča. A najviše o onima za koje se ne zna ko ih je gradio i kada; jer oni i daju povod za pričanje – kao i sve što je veliko i staro, a roditelja svoga nema, pa se ne zna čiji je, ni otkud je; od nekoga dobrog ostalo ljudima – ostao dar, ostao poklon. Od nepoznatog – nepoznatome. Zato što smo ljudi. (Zapisi..., 101)

Slično ovom ponavljanju u poeziji Sijarić povezuje kraj završne i početak početne rečenice, ovakav je paralelizam epanaleptičke prirode, vrlo je upečatljiv:

*Dođe nam na konak siromašak.
Objesi o čiviju štap.*

*Ne gledamo ga, nego njegov
O čiviji štap.*

*Tako gledamo konja,
Kad nam neko na konju
dođe.
(Lirika,⁹ 80)*

Kod Sijarića nismo evidentirali neke specijalne pokušaje, kojim bi pojačao i izazvao tenziju nasilnom dramatizacijom, grafičkom i vizuelnom, ali zato kratke rečenice na kraju pjesme ili priče imaju vrlo efektnu funkciju. Apsolutno su saobrazne sadržaju iz kojeg izviru, zapravo ga definitivno oblikuju i upotpunjuju, kao na primjer:

*Nema ništa kod nas, baš ništa,
Do što pobjegnemo pod drvo kad kiša pada –
I tada,
Vi naši mrtvi, vi vrlji,*

⁸ J. M. Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Svjetlost, Sarajevo, 1970, 125.

⁹ BIGZ, Beograd, 1988.

Zamišljamo kako smo pod

Drvetom

Zaspali na kiši

I umrli.

(Pjesma bez naslova, *Koliba na nebu*,¹⁰ 34)

Završeci kratkim rečenicama veoma su efektni.

Finalne rečenice remete Sijarićevu mirnu narativnu intonaciju, otkrivaju njegovu drugačiju prirodu od one koja nam s formalnogramatičke tačke gledišta najčešće predočava ovoga pisca kao neutralnog, objektivnog autora. Za razliku od pjesama i kratkih priča, romani ne zahtijevaju efektni završetak, "već, naprotiv, traže da se radnja okonča neupadljivo: kulminacija romana je smeštena u određenoj udaljenosti od kraja romana"¹¹. Sijarić iznenađuje upravo time što neke romane ne završava na očekivan način, naprimjer roman *Konak*,¹² ostavlja ga nedovršenim, otvorenim: *Veselim li se ja to, Šer-Ane, što idem?* Isto se, kao na samom početku, pita glavni junak.

Sijarić ne dovršava ni roman *Carska vojska*¹³: *Ne postoji tačka ka kojoj idu, tek nekud idu...* Ovakav završetak tjera nas da se zapitamo da li smo na kraju saznali cijelu priču. Kraj priče je mnogoznačan iako je kompozicijski strogo omeđen momentom odlaska i povratka vojske. Kraj je neodređen, odgonetanje nesigurno. Od čitaoca se traži da kreativno saučestvuje u njegovom odgonetanju. Ovdje počinje njegova nova uloga. Čitalac otkriva nove semantičke slojeve. On počinje da proizvodi smisao romana, ili bolje rečeno, smisao romana jeste i razmišljanje o njemu. Djelo nema apsolutnu autonomnu vrijednost, ono u krajnjoj liniji traži da bude prevedeno, da bude interpretirano. Tada djelo proizvodi novi smisao. "Stoga *spoznati* neko književno djelo ne bi značilo rastvoriti ga, 'demistificirati ga', već proizvesti novo značenje: *reći ono o čemu djelo govori ne kazujući ga*."¹⁴ Ovakve Sijarićeve finalne rečenice mogu biti za to podsticajne. Jer, kako tvrdi Pierre Macherey,¹⁵ smisao nije u djelu, već na njegovim rubovima, na granici gdje prestaje da bude ono što hoće.¹⁶

Za razliku od početne rečenice, u kojoj je jako izražena disperzija, a ponavljanja i kumulacija osnovni su postupci, završna rečenica se karakteriše distorzijom, tačnije ona nastaje kao rezultat distorzije. Dolazi do pucanja među elementima koji bi normalno morali biti povezani. Figurativno rečeno, dolazi do iščašenja. Prinudeni smo da dijelove u cilju identifikacije povezujemo, ali bez nekog napora. Riječ ili grupa riječi koje Sijarić odvaja u poseban iskaz istaknutiji su zato što se nalaze na izrazito jakom mjestu govorne organizacije, neposredno iza pauze, ali i

¹⁰ Glas, Banja Luka, 1990.

¹¹ V.J. Mukaržovski, 234.

¹² Veselin Masleša, Sarajevo, 1971.

¹³ Veselin Masleša, Sarajevo, 1976.

¹⁴ M. Beker, *Savremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, MCMXCIXI, 351.

¹⁵ U knjizi *Pour une theorie de la production litteraire*, Pariz, 1974.

¹⁶ Prema: M. Beker, *Savremene književne teorije*, MCMXCIX, 354.

uzlaznog dijela intonacije. Dolazi do naglog lomljenja smisaone cjeline, koji nekako uvjetuje prelazak s jedne na drugu ravan:

Oni su dolazili bešumno.

Tiho, tiho.

I isto tako odlazili.

Tiho. (Na putu..., 229)

Ili: *Bijel i velik stoji danas Prijedor prema toj vojni. To je danas jedan novi grad. I lijep. (Zapisi..., 69) – Neko od onih koji su ga ispratili (Parapka) izdvojio se i trčao za njim. Pod rukom je nosio njegov kaftan. Da mu ga vrati. (Zelen prsten..., 170)* Sirotninja vraća, drugi uzimaju. Parapko joj je sve dao da je još jednom nahrani. To vraćanje od siromaha ovako je posebno naglašeno.

U završnoj rečenici često nedostaje očekivani strukturni element, dolazi do destrukcije jezičke forme, eliminiše se suvišni materijal, ne navodi se lični glagolski oblik, ali je prepoznatljiv. Nastaje elipsa: *A Novi Pazar je bio veliki grad. Jedan od najvećih na Bosanskom drumu. Onom što je vodio za Carigrad. Onda kada su išle karavane. A vrlo često i kamile. (Zapisi..., 189) – Jer vrijeme stvari čini bezobličnim. A ljude bezličnim. (Zapisi..., 337)*

U završnim rečenicama, izdvojenim u poseban paragraf, ne izriče se pomoćni glagol. Ova vrsta agramatičnosti, gdje nedostaje jedna od formalnih oznaka predikativnosti, česta u svakodnevnom govornom jeziku, ne plijeni zbog toga, već zbog izdvajanja u posebnu cjelinu: *Ostalo je i dalje gore nad njim veliko nebo, nadneseno nad male stvari na zemlji... Sijale su po njemu zvijezde. I mjesec.*

I noć tekla... (Na putu...; Hrt; 123)

Izostavljanjem očekivanog strukturnog elementa nastaje svojevrsna praznina, ali se stvara dopunska, stilistička. Čak i onda kada se navodi samo dio složenog predikata, njegov asemantički glagol, a izostavlja njegova dopuna: *I niko ne zbori – čutke se hodi i misli strašna misao: Kako su mogli...! (Zapisi..., 125)* Priča se tiče Kragujevca i strijeljanih đaka, pred takvim prizorom svaki komentar je suvišan.

Svojevrsno isticanje jezičkih jedinica završnih rečenica Sijarić vrši na pozicionom planu služeći se slobodnim redom riječi, prije svega inverzijom, realizovanjem težišta koje odstupa od uobičajene pozicije,¹⁷ postavljanjem bilo kojeg elementa na neuobičajeno mjesto: *Nebom ka Raklji plovio je oblak, bijel i sunčan (Ram-Bula, 47) Bila je jesen. U kršu je rudila rujevina, po njoj je muzlo sunce, nekadro jesenjsko. (Ram-Bulja, 57)* Pridjevi koji su emocionalno obojeni nalaze se iza imenice. Postpozicioni pridjevi imaju naglašenu opisnu vrijednost i podvlače imenicu uz koju stoje.

Detaljnijom analizom utvrdilo bi se da je tendencija velikog broja leksičkih jedinica koje Sijarić upotrebljava u završnim rečenicama da se sintagmatski kolociraju, odnosno da se organizuju na predvidiv način, a da je mali broj onih koje nemaju predvidive kolokate. Povezivanjem kolokata na asocijativnom planu stvorile bi

¹⁷ LJ. Popović, *Red riječi u rečenici*, Beograd, 1997, 17.

se idiosinkratske veze, a to premašuje zamisao ovog malog osvrta. Ono što se može zaključiti, već poslije desetak pročitanih završnih Sijarićevih rečenica, jeste predviđivost da će se na kraju čuti neki krik, neki glas, da će pasti zvijezda padalica, i da će ostati samo komad neba u oku i vodi, ili samo kamen, kao naprimjer: *Ezan koji je zatim izučio hodža bio je za njega. (Na putu...,98) – Pokrili su je onim pokrivačem koji je bila sašila od svojih haljina. (A onda u poseban paragraf izdvojena završna rečenica) Puhali su južni vjetrovi (Ram-Bulja, 70) – Jedna je zvijezda osula s neba. Možda je bila Hanifa. (Ram-Bulja, 124) – Njegove priče sad je krio njegov kamen...; bio mu je na kraju groblja, do granja; i mrtav – Hasan, sin Huseinov bio je na kraju...(Naša snaha) Pa i kad to nije jasno rečeno, ono se nagovještava na drugi način, naprimjer glasovnim ponavljanjem. Suglasnik *k* ponavlja se u posljednjoj rečenici *Carske vojske*, proizvodi ritam koraka: *Gaze ćutke, zagledani u put – ne pitaju se kud će ih odvesti. Ne postoji tačka ka kojoj idu, tek nekud idu...**

Završnim rečenicama, njihovom lirskom kratkoćom, Sijarić pokazuje da se u priči umije zaustaviti.¹⁸ Poslije ispričavanja, slijedi naglo presijecanje radnje.

Dakle, one početne duge rečenične strukture, sa puno detalja, ponavljanja, umetanja, opće težnje da se obilježi vršilac radnje, agens, mjesto i vrijeme, kojim se uvodi čovjek sklon da svemu daje važan smisao, gube svaki značaj, blijede na samom kraju. Raznovrsne strukture i tematski sadržaji svode se na neminovnost neminovniju od svih neminovnosti. Onaj čovjek s imenom, imenom i prezimenom, što ga

¹⁸ Sijarić je pisac čiji je tekst impregniran iskazima u kojima se odražava jedna njegova opća težnja da sve kaže, misli se često ukrštaju, prepliću, nadovezuju, preskaču jedna drugu, ne mogu da se zadrže, a naviru uvijek sa istim ciljem, da osvijetle siježne segmente i blokove za koje se piscu čini da nisu dovoljno istaknuti, te Sijarić priča sve dok se ne uvjeri da je na čitaoca ostavio dovoljno snažan utisak. Navest ćemo jedan iskaz iz *Raške zemlje Rascije*:

Mladi nisu predviđali sotonu, oni su, ležeći na leđima, očiju otvorenih, zamišljali zelenu livadu u planini i na njoj njih dvoje kako se nesmetani ni od koga, miluju; usta im uz usta, tijelo uz tijelo, pod njima trava a nad njima nebo i grana i proleti ptica; da je svakom momku po jedna žena tako u šumi a ne u sobi gdje oko njih svi dišu i kolijevke trupkaju, i mačke sudove ližu – najgore je kad oboren sud padne i probudi babe, pa mjesto da se miluješ, ti slušaš kako babe gone mačke, grozno je to kad noćno milovanje prekinu babe i mačke – i grozno je to kad se miluje u jaslama pred konjskim glavama jer se nema gdje, pa sve konji iz nozdrva puhaju u nju голу i u njega gola tako da se od pare ne vide; grozno je noću kraj tora i paščadi gdje ima i kopriva; grozno je u košu za žito i isto tako na tavanu. (216)

Ponekad se prosto ne može zaustaviti, nastoji da prenese poruku samo na jednostran, svoj način. Tako u iskazu: *Na glavu stavi bijelu kapicu, na pleća staru crvenu dolamu, i dođe nekako kao star cvijet, suh i raščupan, ižežen suncem, isplakan kišama – tamo negdje u pustoj ledini (Bihorci, 107)*. Mislimo da bi poređenje bilo efektivnije da nema i Sijarićevog objašnjenja starog cvijeta. Čini nam se da se na ovaj način oduzima čitaocu kreiranje sopstvenih poetskih vizija, jer je draž čitanja nadograđivanje na dato u nagovještaju.

Sijarić voli da pojam osvijetli sa više strana, da o njemu kaže sve što je moguće, zato uz imenice upotrebljava gomilu pridjeva (u gramatičkoj službi atributa), naprimjer uz imenicu plamen u *Oslobodrenom Jasenovcu* (NŠRO Oslobođenje, Sarajevo, 1983, 16) stoji pet pridjeva: *rumen, bijel, crven, žut, mutan*. Sijarićevo ekstenzivno pričanje moglo bi se ilustrovati još na brojnim primjerima.

nalazimo u velikom broju naslova Ćamila Sijarića (kao što su: *Demko, Parapko, Suljkeša, Timka, Đurđa, Todora; Ram-Bulja, Kamber Kuka, Petrun Divina*), više i nije važan, ostaje samo krik ili samo kamen.

BEGINNING AND FINAL SENTENCES IN ĆAMIL SIJARIĆ'S WORK

Summary

Observing the formal structure of the beginning and final sentences in Sijarić's work, it could be noticed that beginning sentence is long, while the final is short. Dispersion is expressed in the beginning sentence, while the distortion is expressed in final. The beginning sentence's structure, with lots of details, stand in opposition to shorter, final sentences. Sijarić also shows that he is able to stop himself in presentation. After the presentation, he interrupts it at once. Final sentences are emphasized in style.